

УДК (7+008)(477.81)

С.В. Виткалов

НАРОДОЗНАВЧИЙ ЧИННИК ХУДОЖНЬОЇ ПРАКТИКИ РІВНЕНЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ: СПРОБА МИСТЕЦТВОЗНАВЧОГО АНАЛІЗУ

Початок ХХІ століття характерний для України й світової спільноти не лише численими творчими експериментами у різноманітних напрямках мистецтва – театральному, вокально-хоровому, кіно-телемистецтві тощо, але й значною увагою до народної культури, своїх духовних витоків. Адаже світовий глобалізаційний чинник, модернізація суспільного виробництва, науково-технічна революція тощо загострили психологічні відчуття людини, стимулювали її повернення до природних начал. Свідченням цього є численні стилізації під старовину, природний чинник загалом у середовищі людського співіснування, починаючи від барно-ресторанного, готельного комплексу і до оздоблення громадських будинків чи сфери людських помешкань загалом.

Чимало прикладів ностальгії за природним середовищем подають нам і сучасні засоби масової інформації, демонструючи численні зразки повернення людини до провідного гасла філософів доби Просвітництва – гармонійного співжиття з природою. І українцям, як бачимо, це найближче. Недарма «зелений туризм» починає користуватися також популярністю не лише в середовищі достатньо заможних українських городян, але й іноземців, для яких матеріальний чинник вже давно перестав відігравати помітну роль, принаймні в його українських вимірах. Багато чого у цьому напрямі робить й сучасна система дошкільної, шкільної та позашкільної освіти, повертаючись у своїй культурно-дозвіллевій практиці до традиційних освітньо-виховних прийомів та форм.

Переконаливо про це свідчить і спеціальна література [1].

Серед таких на Рівненщині є й Ірина Валеріївна Зайцева, що певною мірою демонструє це бажання людини до гармонійного співжиття з природою, повернення до традиційних витоків народної педагогіки. Тим більше, що ця виховна складова, на загал, виявляється найбільш ефективною знову ж таки в середовищі українців.

Мета статті – проаналізувати мистецькі чинники у творчості майстра народної творчості з Рівненщини Ірини Зайцевої.

Народилася вона в потужному промисловому центрі України – м. Харкові. 1989 року закінчила Харківський державний політехнічний інститут за фактично педагогічною спеціальністю – «Інженер-викладач електроенергетичних дисциплін» і з того часу працює на посаді вчителя трудового навчання Рівненської загально-освітньої школи № 23. Мабуть, саме цей фах не лише допоміг їй згодом самореалізуватися у житті, професійній сфері, але й загострив відчуття народних джерел, а подальша педагогічна практика в загально-освітній школі фактично надала йому офіційного статусу.

Виготовленням ляльок вона почала займатися з 1989 року. До речі, українська лялька в суспільній свідомості українців завжди вважалася значним елементом нашої традиційної культури. І однією з перших таких витворів була лялька-мотанка, яку виготовляли з клаптиків тканини, ниток, соломи, але завжди – без допомоги голки. В подібних культурних зразках не було обличчя; його не вишивали і не малювали. Натомість на його місці робили хрести зі стрічок чи ниток. Тому тривалий час ляльки-мотанки не використовувалися як іграшки, а вважалися сакральною річчю. Лялька сприймалася як жива істота та дарунок, що оберігає життя людини. І сьогодні на Волині вона є бажаним атрибутом і в домашній оселі, і в численних службових кабінетах.

Існував навіть чималий ритуальний порядок стосовно функціонування цього культурного зразка в людському середовищі. А ігрового значення вона набула вже тоді, коли людство зрозуміло, що дітей потрібно виховувати за допомогою тих же речей, які їх

оточують. Таким чином вона стала однією з перших дитячих іграшок [2].

Чимала кількість виконаних Іриною Зайцевою художніх зразків має переважно традиційний народний характер, тобто виконана у традиційній манері виготовлення, що має своїми витокami прадавні часи, коли лялька у свідомості тих, хто нею володів, набувала цілком реальних людських рис.

Є у майстрині й частина художніх робіт, яким надано власні імена, як от «Марічка», «Василина», «Галя», «Одарка» та ін. Це, мабуть, згадка про далеке власне дитинство. Адже кожна іграшка для дитини завжди є реальною; з нею вона йде по життю, значною мірою формується як особистість. А тим більше – лялька для дівчинки, що завжди уособлювала для неї дитину, допомагала малечі засвоювати традиційні ролі, сказати б коротше – швидше соціалізуватися.

В іншому ряду стоять «Гуцулка Ксеня», «Наталка-Полтавка», «Поліська» та ін., що засвідчують інший ракурс бачення автором проблеми, зокрема акцентують увагу на історико-культурному, регіональному аспекті народної творчості, виокремлюючи те типове, що притаманне національній українській іграшці.

У цих художніх зразках автором здійснено спробу відтворити, за допомогою значною мірою мистецького оздоблення, у т.ч. й художньої вишивки, регіональні культурні ознаки, спробувати побачити спільну для слов'ян проблему «дитячої культури» очима західноукраїнського митця. І символічний ряд, кольорова гамма тут стає автору у нагоді. А серія художніх зразків під назвою «Трипільська», «Княгиня Ольга» тощо засвідчує намагання Ірини Зайцевої спробувати відтворити прадавні витoki вітчизняної культурної практики, співставити традиційні технічні прийоми з певним історичним тлом, яке відповідним чином задає форму.

У колекції майстрині присутні також роботи, присвячені найулюбленішій темі людства – казкам. Отже «Казки народів світу» – це окремий, оригінальний пласт її творчості. Це, зокрема сюжети з класики: «Господиня Мідної гори», «Пеппі – довга панчоха», «Василиса прекрасна», «Снігова королева», «Снігуронька», «Попелюшка», «Червона шапочка», «Наречена», «Дід Мороз», «Різдв'яний ангел» та ін., що завжди асоціювалися з дитинством і мають своїм підґрунтям світову класичну літературу, яка в художній формі здавна давала зразки багатьох майбутніх, схвалених суспільством, форм поведінки, зразків адаптації в оточуючому середовищі і таким чином допомагала дітям легко входити до соціуму. Утім, ця література завжди подавала кращі зразки і формувала, як і повинна це робити класична література, ідеальну форму взаємовідносин, тобто можливий чи, краще сказати б, бажаний стандарт поведінки.

Ну а «Бурштинові ангелочки» – це вже сучасна транскрипція регіональної народної проблематики і спроба відтворити автором теж традиційні для Рівненського Полісся художні практики в своїй традиційній іграшковій манері.

Художня діяльність І.Зайцевої зайвий раз демонструє вдалий тандем педагога-творця і традиційної, достатньо заангажованої, шкільної навчальної дисципліни, утім, до викладання якої можна підійти з іншими вимірами, перетворити навчання у творчість. Адже архаїзм зовсім не означає примітивізм; він, як наголошував свого часу Е.-А. Бурдель, «проникновенно и гармонически слит со всем миром. Это самое человеческое и одновременно самое вечное искусство».

До речі, Рівненщина явно вирізняється серед інших областей республіки своєю кількістю педагогів-новаторів, які дещо інакше бачать навколишній світ і намагаються це бачення передати іншим. Про це неодноразово йшлося навіть у наших публікаціях. Згадаємо, хоча б розвідки про творчість Леоніда Гринбокого, Ориси Рябунень, Петра Подольця, Михайла Йориша, Олексія Литвина [3], Анатолія Мартиненка чи Віри Нестерук [4] та багатьох інших, творчими зусиллями яких функціонують рівненські художня та музичні школи, Демидівська, Радивилівська, Козинська, Зорянська, Корецька, Рокитнівська школи мистецтв, педагоги яких (О.Цибульська, О.Огонь, Н.Дем'янова,

Н.Нікітіна, О.Коник, Л.Хшановська та десятки ін.) [5] сьогодні формують потужне культурне середовище краю, в якому немає місця бездуховності. І саме ці школи дають найбільшу кількість переможців різноманітних конкурсів, олімпіад, а також високий відсоток тих, хто продовжує подальше навчання, одним словом – краще адаптується в сучасному соціумі.

Утім, сучасна школа є сьогодні осередком усіх тих проблем, які несе на собі суспільство, а надто – українське, з його політичним протистоянням, невирішенням низки економічних та соціальних проблем, невисокою увагою до виховних чинників, сподіваючись, що лише матеріальний стимул чи стан є показником благополуччя людини.

Інакше кажучи, школа, як соціальний інститут, є достатньо складним, однак обов'язковим центром соціальної адаптації молодих людей до подальшого життя в соціумі. І сучасний педагог має бути чимось більшим, ніж лише ретранслятором, нехай ще невідомих для маленьких громадян, істин. І донесення цих істин має відбуватися у вже іншій формі, ніж це можна зробити за допомогою крейди чи, навіть, комп'ютера. Адже інформаційна насиченість сучасного середовища людини надзвичайно потужна (приміром, лише один номер сучасної газети «Нью-Йорк-Таймс» містить стільки ж інформації, скільки її отримував середньостатистичний англієць упродовж усього свого життя у XVII столітті. Зрозуміло, що йдеться не про змістовну її частину).

І педагог-новатор, на нашу думку, це, мабуть, той, хто в межах своєї компетенції і технічних можливостей своєї дисципліни, намагається знайти чи зробити все те, чого бажає (чи відчуває) сучасна молода людина, що робить її, власне, людиною у цьому, вкрай перенасиченому культурними благами, часто сумнівної якості, суспільстві. І тільки творчість виправдовує саме існування людини, і тільки давши учню творчість як спосіб існування, вчитель виправдовує своє призначення.

Під терміном «класика», як відомо, розуміється не лише «найкраще», тобто все те, що викликає захоплення, задоволення, але й те, що «відстоялося», вивірене та перевірене віками, інакше кажучи – наша культурна спадщина, на якій формувалося не одне покоління українців. І знайти в ній свій, специфічний хід донесення думки, власну форму подачі інформації – це, мабуть, і є мистецтвом. Мистецтвом сучасного педагога!

Адже значною мірою саме форма, принаймні – спочатку форма, викликає зацікавлення, інтерес. А усвідомлення, бажання вивчати, досліджувати, йти у глибину явища чи проблеми, – все це з'являється згодом, у міру накопичення відповідної інформації про об'єкт захоплення. Це ми бачимо і в сучасному театрі (згадаймо театральні експерименти Романа Віктюка із, загалом, не дуже глибокими за змістом п'єсами, чи, навіть, місцевих митців – Володимира Петріва та Олександра Дзекуна з їх художнім прочитанням «Берестечка» за твором Ліни Костенко), і в сучасному образотворчому мистецтві, характеристику якого немає потреби наводити, чи у найдоступнішому і найтрадиційнішому для українців мистецтві хоровому (і міжнародний фестиваль «Блага вість Пересопниці», проведений у серпні 2011 року відкрив для майже всіх, хто до цього долучився, нові можливості сакральної музики саме через її форму подання специфічних образів, знакової системи, символіки мистецького вислову тощо).

Як і майже кожен представник народної творчості краю, вона бере участь у численних експонуваннях, у т.ч. й під час організації державних свят: Дня міста, Дня державної незалежності України, творчих звітах майстрів мистецтв області, «Музейних гостинах», «Алеях творчості», «Мистецьких вернісажах» тощо, дістаючи схвальні відгуки глядачів і майстрів. Вона – учасник міжнародної спеціалізованої виставки тканин, організованої в Музеї народної архітектури та побуту НАН України.

У 2010 році Ірина Зайцева була відзначена навіть спеціальним дипломом і занесена до Книги Рекордів України у зв'язку із встановленням нею відповідного рекорду республіки в номінації «Мистецтво. Сучасне декоративно-ужиткове мистецтво». Йдеться про презентацію нею найбільшої (h – 3 м.) в республіці народної ляльки-мотанки. А в травні 2012 року вона,

спільно з представниками інших видів декоративно-ужиткової культури Рівненщини, демонструвала своє мистецтво в республіці Польща.

Роботи майстрині знаходяться сьогодні в приватних колекціях Сполучених Штатів Америки, Іспанії, Франції, Німеччини, Італії, Росії, України, Польщі, Ватикану, засвідчуючи спільне для всіх народів бажання жити спогадами про дитинство, виховувати власних дітей на традиційних культурних складових тощо. І шкода, що не лише стосовно І.В.Зайцевої, але й багатьох інших професіональних рівненських, як і оригінальних митців народної творчості з інших областей України, держава фактично не здійснює планових закупівель їх художніх творів для подальшого централізованого поповнення художніх колекцій України. Позаяк й цей, надзвичайно напружений час, народжує чимало яскравих мистецьких зразків, вартих скласти основу художніх зібрань мистецтва початку XXI століття. Адже, як зазначала свого часу класик російської радянської літератури, М.С. Шагінян «...всякое настоящее искусство, стремящееся по разуму и духу своего времени, дать законченную картину бытия, тем самым выполняет и пророческую функцию, забегает вперед... Оно передает будущим поколениям не только памятку, но и проекцию своей эпохи» [6; 357].

Сьогодні цей жанр народного мистецтва поступово відроджується. Активно розгортається він на Волині, Галичині, Полтавщині та, навіть, – Миколаївщині, засвідчуючи бажання людини повертатися до власних духовних джерел.

Джерельні приписи

1. Бугай С.М. Регіональна політика в Україні: термінологічна невизначеність та загальні проблеми становлення / С.М. Бугай, Е.В. Щепанський // Університетські наук. зап. – Хмельницький, 2005. – № 4 (16). – С. 300-307; Рівненщина туристична: путівник. – Рівне: Світ успіху, 2007. – 381 с.; Перунін В.І. Зарічненщина, або Ритми глибинного Полісся, втрачені Європою / В.І. Перунін. – Рівне: О.Зень, 2009. – 216 с.; Бендюк М. Золотарство Острожчини / М.Бендюк. – Рівне: О.Харват, 2009. – 89 с. та ін.

2. Авторська лялька: зв'язок між минулим і сьогоденням: творча робота вчителя трудового навчання Рівненської ЗОШ № 23 Зайцевої Ірини Валеріївни (рукопис). – Рівне, 2009. – 23 с. (архів автора).

3. Виткалов С.В. Рівненщина: культурно-мистецький потенціал в парадигмах сучасності: Моногр. / Сергій Виткалов. – Рівне: ПП ДМ, 2012. – 416 с., іл.

4. Виткалов С.В. Художнє середовище міста і його упорядники: штрихи до характеристики художньої школи м. Рівного / С.В. Виткалов // Погорина: Літ.-краєзнавчий журн. Рівненщини. – 2012. – № 2 (22/23). – С. 257-262; Декоративно-ужиткові здобутки Рівненщини: Віра Нестерук (художня вишивка) / С.В. Виткалов // Народознавчі зошити. – [Львів], 2012. – № 1.

5. Виткалов С.В. Початкова та середня спеціальна мережа художньої освіти на Рівненщині / С.В. Виткалов // Культурологічний вісн. Ін-ту культурології Нац. акад. мистецтв України. – 2011. – Вип. 7. – С. 31-40.

6. Шагінян М.С. Человек и время. История человеческого становления / Мариэтта Шагинян // Собр. соч. – В 9-ти т. – Т. 1. – М.: Худож. лит., 1986. – 720 с.

Резюме

Розглядається творчість однієї з представниць декоративно-ужиткового мистецтва Рівненщини – Ірини Зайцевої, предмет зацікавлень якої – лялька-мотанка.

Ключові слова: декоративно-ужиткове мистецтво, Рівненщина, народні майстри.

Summary

Vytkalov S. Factor of ethnology of artistic practice of the Rivne area: attempt of study of art analysis

Work of one is examined of representatives decoratively art of the Rivne area – Iryna Zayceva, the article of the personal interests of which is a doll-motanka.

Key words: Rivne area, folk masters.

Аннотация

Рассматривается творчество представительницы декоративно-прикладного искусства Ровенщины – Ирины Зайцевой, предмет увлечений которой – кукла-мотанка.

Ключевые слова: декоративно-прикладное искусство, Ровенщина, кукла-мотанка.